

слов'янською мовою та читав твори Еразма; але про обох він напевно дізнався лише в Польщі. Дальші не досить повні знання про ренесанс отримали в Росії лише в 17-му столітті. Переконливих свідчень для ранішого часу не можна знайти до сьогодні (див. праці М.Алексєєва, І.Голенищева-Кутузова).

13. Ренесанс (не у своїй початковій формі) прийшов до слов'ян лише в останній фазі свого розвитку. Як уже зазначалося, він був видозмінений чи й витіснений реформаторськими течіями. Багато з того, що намагався та започаткував ренесанс, не знайшло свого втілення. На зміну ентузіазму прийшла холодна риторика, універсальна, всебічна людина показувала себе часто егоїстичним шукачем пригод, що прагнув влади. Свобода, якої так давно шукали, виявилася свавіллям, а пізнання природи було в більшості випадків ілюзорним. Сатирична література ренесансу діяла у слов'ян сильніше, ніж художні твори. Стиль бароко, що прийшов спочатку на Захід, проник одразу і в слов'янські країни та завоював їх майже без опору.

*З німецької переклала Олеся Костюк*

## **Михайло Наєнко**

### **РЕНЕСАНС ЯК ЕТАП**

Упродовж тривалого часу (особливо в радянському літературознавстві) ренесанс тлумачився як цілком нова епоха і в бутті, і в культурі Європи (саме Європи, бо окремі країни Азії, скажімо, Китай, пережили щонайменше три “своїх” ренесанси). Наголос на абсолютній новизні зумовлювався не так науковими, як ідеологічними чинниками: у часи ренесансу, мовляв, на зміну середньовічній релігійності прийшов ренесансний атеїзм. Таку концепцію найчастіше пов'язували з поглядами критиків так званого революційно-демократичного табору (В. Белінський та ін.). Згодом до неї стали підходити з певним застереженням. Особливо після з'яви праці Н. Конрада “Запад и Восток”, у якій контрастну межу між ренесансом і середньовіччям частково розмито завдяки певній реабілітації останнього<sup>1</sup>. Д. Чижевський, мабуть, незалежно від Н. Конрада дотримувався такої ж думки: ренесансне “відродження” й середньовічний “занепад” він брав у лапки, наголошуючи, отже, на певній умовності цих понять. Справді, ренесанс у багатьох випадках не так заперечував середньовіччя, як виростав із нього. Лише на якомусь етапі почався “зворотній” рух (реформація), у чому виявлялася одна із суперечностей ренесансу. Наочно це видно, зокрема, на відомих полотнах Леонардо да Вінчі чи Рафаеля, де ренесансні жіночі портрети постають в образах середньовічних мадонн. У літературі такі метаморфози менш очевидні, але й тут коректнішою видається думка не про “раптовість”, а про “поступовість” у зміні стильових епох.

Д. Чижевський цю поступовість бачить у фактах секуляризації зображень, у процесах введення людини в рамки природи. Крім того, філологія представниками ренесансу стала мислитись як мистецтво читання тексту та критики, намітився догляд за стилем творчості в дусі античності й навіть почався рух авторів до

---

<sup>1</sup> Див.: Конрад Н. Запад и Восток. – М., 1972. – С. 84 та ін.

“простого народу”, до зв’язків з фольклорною традицією. На цьому останньому (завваженому вже у відомому трактаті Данте “Про народну мову”) слід наголосити, зокрема, для тих, хто “народництво” пов’язує тільки з другою половиною ХІХ ст.

Для Д.Чижевського, отже, поняття ренесансу багатогранне, але виявлялося воно в різних літературах по-різному і в різний час. У слов’янських, наголошує вчений, його риси стали очевидними лише “наприкінці свого розвитку”, а окремі з літератур (російська, зокрема) майже не відчували його — там аж до ХVІІ ст. письменники навряд чи “знали щось про літературу ренесансу”. На думку Д.Чижевського, причину слід шукати у природі літературних впливів, які поширювались із ренесансної Західної Європи і для Росії виявились недосяжними. Інша річ — західні та південні слов’яни (а на сході — Україна й Білорусія), які, хоч і з запізненням, але в зону ренесансних впливів потрапляли. Це, мабуть, найдискусійніше твердження вченого щодо слов’янського ренесансу. Річ у тім, що самих впливів недостатньо для прищеплення й розвитку “на чужій території” будь-якого явища. Потрібна (див.: СіЧ. — 2004. — № 10) ще й готовність до сприйняття впливів, адже це процес подвійного формату. Росія (серед східних слов’ян) була, як виявляється, найменш готова до цього через свою послідовну консервативність, тому всі ті, хто на ренесанс був налаштований, змушені були або емігрувати за кордон (А.Курбський), або сприймати його як негатив (Максим Грек).

В Україні, на думку Д.Чижевського, ситуація була інакшою. Тут в освіті (“народні школи”, Острозька академія) й видавничій справі (граматика М.Смотрицького, словники Л.Зизанія й П.Беринди) бралася до уваги “народна мова” (отже, ренесанс!), у наукових працях вживались цитати з творів античних і власне ренесансних авторів, крім того, якраз на цей період припадає зародження нового для України явища — полемічної літератури. На жаль, конкретні приклади при цьому наводяться не рясно (на противагу прикладам із хорватської, чеської чи польської літератур), а щодо полемічної літератури... Д.Чижевський вважає, що основний представник її І.Вишенський ренесансу не сприймав, тяжів до реформації й водночас у його творах з’являлися “перші елементи стилю бароко”. Ідеться, отже, про стильовий синкретизм, але визначальною в письменника все ж була ренесансна домінанта. Її він ніби оминав, не приймаючи “Арістотеля, Платона, філософів мудрих”, але художня логіка мислення його — від них. Як і вибір жанру “послань” чи “звернень”, який нагадує подібні твори античних риторів. Подібна суперечливість виявлялася в І.Вишенського і стосовно народної (“посполитої”) мови. У науці та літературі він для неї місце знаходив, а церковну службу, вважав, нею не слід “виворачувати”... Але це тема для ширшої (дискусійної) розмови, яка в стислому розділі Д.Чижевського про слов’янський ренесанс була б навіть недоречною. Основного ж учений досяг. Він засвідчив, що ренесанс — незаперечний етап у розвитку слов’янських літератур; хоч його з часом витіснить “свавільне” бароко, він потребує до себе справді наукового й уважного ставлення.

